

УДК 631.115.8:334.73

Ф.В. Горбонос

д.е.н., професор

Львівський університет бізнесу та права

Н.Ф. Павленчик

к.е.н., доцент

Львівський національний аграрний університет

А.О. Павленчик

к.е.н.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій

ім. С. Гжицького

ЗАСАДНИЧІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ОБСЛУГОВУЮЧОГО МЕХАНІЗОВАНОГО КООПЕРАТИВУ

Розглянуто засадничі підходи до створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу та подається методика визначення критичної відстані надання механізованих послуг сільськогосподарським виробникам.

Постановка проблеми

Наявність в аграрному секторі економіки значної кількості сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі господарств населення підприємницького типу, потребує зміни економічного механізму їх функціонування. Вдала реалізація економічних інтересів можлива за умов надання їм необхідних послуг різного виду для власного виробництва і реалізації продукції, що забезпечить успішне ведення ними основних видів господарської діяльності. У цих умовах постає питання щодо розвитку кооперативних відносин на основі об'єднання приватного власника і відносин приватної власності у новій організаційній структурі. У світовій практиці питання транспортування, зберігання і переробки виробленої продукції, її збуту та матеріально-технічного забезпечення вирішується на основі кооперування у цих сферах через створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [8]. Рішення про організацію сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу має бути не лише настроєм товаровиробників, а й економічно-обґрунтованим і доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Роль і значення розвитку обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки у певній мірі розкриті і знайшли відображення у працях відомих вчених-економістів, як В. Апопія, В. Гончаренка, В. Зіновчука, О. Крисального, Л. Левківського, М. Маліка, Л. Молдаван та ін. Проте, дослідження проблеми розвитку та ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів з надання сільськогосподарським товаровиробникам різних послуг, в тому числі сервісного

обслуговування та вивчення питань, особливо у частині основоспрямовуючих підходів до створення обслуговуючих кооперативів, залишаються актуальними.

Об'єкт і методика дослідження

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси, що відбуваються при створенні обслуговуючого сервісного кооперативу із надання механізованих послуг сільськогосподарським товаровиробникам. Досягнення поставленої мети є можливим при застосуванні соціологічного та системного підходу з використанням графічного методу, розрахункового і методу наукової абстракції.

Результати досліджень

Економічна доцільність створення обслуговуючого кооперативу обґрунтовується, насамперед, потребою у виконанні певного запланованого обсягу робіт чи надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам, які виходять за межі їх основної діяльності.

У числі важливих і основною умовою прийняття рішення засновниками щодо створення й функціонування обслуговуючого кооперативу має стати визнання його членами статусу кооперативу, який зовсім не повинен займатися виробництвом сільськогосподарської продукції. Наприклад, працівники кооперативу з надання механізованих послуг, які допомагають виключно сільським товаровиробникам у проведенні обробітку ґрунту, внесенні добрив під посів сільськогосподарських культур чи збиранні урожаю, не можуть мати власного виробництва, що унеможливило бажання поставити власні інтереси вище членів кооперативу.

Мінімальні масштаби участі членів у економічній діяльності кооперативу орієнтовно розраховуються на такий рівень, щоби відшкодувати йому витрати. Обсяги надання послуг чи робіт мають бути відповідними замовленню і в рівній мірі повинні бути додержаними з обох сторін. Недопустимо з боку товаровиробників, наприклад, одержати лише інформацію від кооперативу про вигідний канал реалізації і скористатися нею, якщо укладено договір щодо реалізації певної кількості продукції через нього.

Щоб уникнути суперечностей між членами кооперативу, не варто здійснювати реалізацію готової продукції, що одержана на переробному підприємстві кооперативу, лише окремим його членам, якщо укладено угоду про збут через кооператив продукції усіх. Товаровиробникам не потрібно також самим займатися затарюванням чи фасуванням продукції на реалізацію, якщо такі послуги передбачені угодою зі збутовим кооперативом.

Обслуговуючий кооператив може бути багатофункціональним, але при виборі видів його діяльності слід врахувати партнерство і суміжність у наданні послуг. Не доцільно створювати в одному форматі кооператив за видами послуг, наприклад, зі заготівлі і збуту молока та випікання й реалізації хліба, оскільки напрями діяльності не є взаємопов'язаними. Сформований за таким принципом

кооператив не задовольнятиме однаково всіх його членів, а несумісність в напрямках діяльності може спричинити необґрунтовані витрати грошей, матеріалів і ресурсів, адже для зазначених видів діяльності потрібна різна матеріальна база, спеціалісти і працюючі, та й управління таким кооперативом може бути ускладненим. Отже, розпочинати роботу кооперативу доцільно з нечисленних, одного або двох видів діяльності.

Юридичною підставою створення і функціонування кооперативу є положення Законів України „Про сільськогосподарську кооперацію” і „Про кооперацію”, що викладені у Господарському кодексі України.

Процес створення кооперативу – клопітке і складне завданням. Це зумовлено добровільністю членства, згідно з яким одні і ті ж люди мають самотужки організуватися у колектив та прийняти рішення про його створення. На цьому етапі виявляється мінімум довіри, обізнаності, впевненості у діях та сумнів розвитку перспектив. Причому, невідомими є наслідки і результати роботи, ризики, відповідальність тощо. Тому, з майбутніми членами кооперативу має проводитися відповідна підготовка певною групою людей, що пройшли певне навчання і доволі обізнані з даною проблемою. Це можуть бути кадри з владних структур місцевого самоврядування або авторитетних мешканців, у тому числі і успішних товаровиробників, наполегливих і впевнених у досягненні поставленої мети.

Інформаційна та ідеологічна робота з боку зацікавлених осіб має бути переконливою і спрямованою на обґрунтування доцільності й одержаної вигоди від створення кооперативу. Основний акцент має бути спрямований на добровільність взаємовідносин, наявність приватної власності на майно в кооперативі, демократичність управління і контроль за діяльністю кооперативу з боку його членів.

У підготовчій роботі не має бути поспіху, примусу, надто багато обіцяного. Водночас, потрібна об'єктивна оцінка реального стану економічних відносин на певній території й обґрунтування доцільності змін. Тому, процес створення кооперативу має відбуватися у певній послідовності в декілька етапів. Результат, одержаний на попередньому етапі, є підготовчим матеріалом для наступного, тому до роботи необхідно ставитися з відповідальністю і належною увагою.

В організації створення обслуговуючого сільськогосподарського кооперативу має бути врахована низка чинників, до деякої міри взаємообумовлених і суперечливих. Так, з одного боку, треба вирішити питання, який обсяг надання послуг чи виконання робіт доведеться здійснювати майбутньому кооперативу та оцінити шанси наступних членів кооперативу щодо їх участі у створенні матеріально-технічної бази, а з іншого – відшукати лідера, здатного втілити ці наміри. Отже, переплітаються дві умови: обґрунтування реальної потреби у створенні обслуговуючого кооперативу певного виду і визначення, хто зможе вмотивувати та довести це. Паралельно постає

необхідність відшукати особу, яка б спромоглася втілити задуми в життя. Стає очевидним, що з-поміж числа учасників ідеї доцільності і економічного обґрунтування створення обслуговуючого кооперативу певного типу та втілення в реальність має бути один і той же лідер.

Отже, найголовнішою умовою створення, а надалі і успішного функціонування кооперативу є наявність особи, яка володіла б достатніми організаторськими здібностями, вміла працювати з людьми, була б спроможною управляти технологічними і економічними процесами, досконало засвоїла основи підприємницької діяльності, здатна планувати і контролювати діяльність кооперативу. Саме з участю такого лідера приймається рішення щодо доцільності організації кооперативу та створюється комітет, який визначає:

- ✓ тип і напрям діяльності кооперативу;
- ✓ місце розташування;
- ✓ потенційних дійсних і асоційованих членів кооперативу;
- ✓ комплекс необхідних машин і обладнання;
- ✓ розмір вступних і пайових внесків.

З майбутніми членами кооперативу організаційний комітет проробляє і підписує угоду щодо співпраці та їхньої згоди стати клієнтами і власниками господарства й внести відповідний майновий пай. Окремо укладається угода зі членами кооперативу щодо їх участі в господарській діяльності, що забезпечить найефективніше використання матеріально-технічної бази. Власне, при створенні кооперативу має бути узгодженим і адекватним баланс участі сільськогосподарських виробників і раціонального використання виробничих потужностей кооперативу з урахуванням соціально-економічних інтересів членів кооперативу. Члени кооперативу повинні неухильно дотримуватися згаданих зобов'язань. Останні мають бути чинними впродовж декількох років, щоби придбані засоби виробництва відпрацювали свої амортизаційні строки.

Організаційний комітет підготовляє проекти установчого договору, Статуту і правил внутрішньої господарської діяльності кооперативу, інших нормативних документів, що регламентують створення і функціонування кооперативу, організовує проведення перших установчих зборів кооперативу, де приймаються установчі документи, обирається правління, голова кооперативу, спостережна рада і ревізійна комісія.

Положення установчих документів, що затверджуються загальними зборами, регламентують права, обов'язки членів кооперативу та відповідальність за його діяльність, умови прийому нових членів та порядок виходу з кооперативу. На зборах затверджуються регламентні документи, зокрема, процедура скликання зборів членів кооперативу та місце їх проведення, вибору керівних органів кооперативу та засади укладання договорів із членами кооперативу та співпраця із сторонніми особами.

Більшість фермерських господарств і господарств населення в Україні займаються виробництвом продукції рослинництва, зокрема, вирощуванням зернових, картоплі та овочів. Для відновлення попередніх кількісних і якісних показників машинно-тракторного парку, які могли б забезпечити цим категоріям господарств виконання основних технологічних операцій вирощування сільськогосподарських культур, необхідно залучити значні фінансові ресурси, які в найближчу перспективу знайти проблематично. Отже, темпи відновлення сільськогосподарської техніки за традиційними схемами є недосяжними. Очевидно, постає необхідність пошуку шляхів поліпшення організації використання наявної техніки в цій сфері.

Наразі колективне використання техніки набуває особливого значення в господарській діяльності господарств населення і фермерських господарств, оскільки відсутність у них міцної матеріально-технічної бази не дозволяє власними силами виконувати весь обсяг робіт з виробництва рослинницької продукції. З іншого боку, на економічні показники використання високопродуктивної техніки і результати виробничої діяльності господарства загалом негативно впливає відсутність повного завантаження роботою у фермерських, господарствах населення та інших виробництвах сільськогосподарської продукції.

Наявна сільськогосподарська техніка у фермерів та господарствах населення задіяна не на повну силу. Річний виробіток на машину є значно нижчим, ніж у колективних господарствах, і не досягає нормативів. Надто слабо використовуються трактори. У багатьох випадках виробіток на еталонний трактор становить 1/3 – 1/2 до норми їх річного навантаження. На відміну від колективних господарств, де трактори задіяні протягом року рівномірніше (оранка, культивуація, посів, догляд за посівами, транспортні роботи), в інших категоріях господарств вони, зазвичай, використовуються на оранці і культивуації, а догляд за посівами зводиться до ручної праці.

Зернові комбайни теж недостатньо завантажені. Сезонний виробіток на комбайн нижчий від нормативного. Значним недоліком тут є малі за обсягом площі, їх розпорошеність, що вимагає великих затрат на переїзди.

Зарубіжний досвід підтверджує доцільність використання техніки у сільськогосподарському виробництві на засадах кооперації. Наприклад, у таких провідних країнах, як Німеччина, Франція, США, Великобританія, Канада та інших від 20 до 70 % фермерських господарств охоплено різними формами кооперування для придбання, спільного використання та обслуговування техніки. Ще в далекому минулому видатний теоретик кооперації О.В. Чаянов писав, що кооперація, по суті, своїх соціально-економічних завдань зобов'язана більш глибоко увійти в організацію засобів виробництва селянських господарств [10]. Наразі найбільш привабливим і раціональним для фермерських і господарств населення є створення локальних кооперативних машинних

формувань. Беручи участь у створенні й будучи членами кооперативу, товаровиробники мають право одержати технічні послуги на тих умовах, що самі їх встановлюють.

Сервісний кооператив може розгортатися на ґрунті виробничого підрозділу тракторної бригади, ремонтної майстерні, автотранспортного підприємства, а також силами самих сільськогосподарських товаровиробників. Він може бути складовою одиницею селянської спілки кооперативів і одночасно юридичною особою з усіма належними їй правами та зобов'язаннями. У Статуті обслуговуючого сільськогосподарського кооперативу повинен бути закріплений його юридичний статус.

Основними завданнями кооперативу з надання механізованих послуг є створення належних умов для підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських товаровиробників, ефективне використання засобів виробництва, зниження затрат у розрахунку на одиницю виконаних робіт. В їх функції входить своєчасне та якісне виконання необхідного обсягу спеціалізованих робіт і на засадах, вигідних для господарств-учасників кооперації.

Створення кооперативів із спільного використання техніки дає змогу раціонально розпорядитися наявними машинами, зменшити затрати ручної праці на окремих технологічних операціях, механізувавши їх, оптимізувати та забезпечити виконання робіт у визначені агротехнічні терміни, що, в кінцевому підсумку, підвищить урожайність сільськогосподарських культур.

Такий кооператив не обов'язково має бути великим, надавати послуги фермерським та господарствам населення усього адміністративного району. Значні масштаби обслуговування вважаються нераціональними, оскільки це значно збільшує витрати на переїзди, транспортування техніки та ускладнює управління нею.

Щодо оптимальності розміру виробничого кооперативу, який суттєво впливає на його господарську діяльність, О. Чаянов рекомендує брати до уваги і керуватися зміною таких витрат, які:

- ✓ зменшуються при збільшенні розмірів підприємства – амортизаційні відрахування, витрати на організацію управління;
- ✓ збільшуються при збільшенні розмірів підприємства – транспортні витрати;
- ✓ не змінюються при збільшенні розмірів підприємства – затрати на корми, витрати насіння [10, с. 58].

Припустимо, що не всі наведені рекомендації є придатними при створенні певного обслуговуючого механізованого кооперативу. Однак, виходячи з того, що основним його завданням є підвищення рівня механізації виробничих процесів та виконання комплексу механізованих робіт саме в господарствах сільських товаровиробників, то згадані положення щодо транспортних витрат,

які збільшуються при збільшенні території, на якій надаються послуги, цілком доречні і мають бути врахованими.

Одним з основних показників ефективності використання техніки є величина прямих експлуатаційних витрат на одиницю виконаної роботи. Прямі експлуатаційні витрати на одиницю роботи при використанні тракторів складаються із суми витрат на оплату праці, амортизаційних відрахувань, відрахувань на поточний ремонт і технічне обслуговування засобів механізації, зайнятих у процесі, вартості використаного палива та мастильних матеріалів і витрат на зберігання техніки.

Критерієм розрахунку оптимального розміру площі, що обслуговуватиметься механізованим кооперативом, мають стати змінні витрати на її одиницю, а одним з основних критеріїв економічної оцінки ефективності використання техніки – собівартість одиниці виконаної роботи або наданої послуги. Вона є результатом сумування експлуатаційних витрат і витрат на управління виробництвом. Прямі експлуатаційні витрати коштів можна розраховувати за кожною операцією і для окремо взятого машинного агрегату або в середньому на еталонний гектар.

Основним методом визначення ефективних меж площ є метод порівняння суми собівартості еталонного гектара і витрат на переміщення техніки з рівнем ціни на виконання одного гектара еталонної оранки.

При розрахунку ціни за надані механізованим кооперативом послуги необхідно врахувати, що на розмір території, яку буде обслуговувати механізований кооператив, впливатимуть такі чинники, як:

- ✓ природні умови (рельєф території, конфігурація земельних ділянок, склад угідь тощо);
- ✓ спеціалізація господарств;
- ✓ інтенсифікація виробництва;
- ✓ можливість застосування механізації виробництва;
- ✓ розміри населених пунктів і відстань між ними.

Для обчислення оптимального розміру загальної площі фермерських господарств та господарств населення, яку буде обслуговувати кооператив з надання механізованих послуг, необхідно розрахувати:

- ✓ площі посівів окремих видів сільськогосподарських культур;
- ✓ обсяг механізованих робіт в еталонних гектарах, який буде виконано у процесі виробництва;
- ✓ собівартість еталонного гектара та витрати на 1 км переїзду;
- ✓ ціну за послуги з використання сільськогосподарської техніки.

Собівартість еталонного гектара складається з експлуатаційних витрат і накладних витрат. Прямі експлуатаційні витрати можна визначити за формулою

$$\sum 3 = C_1 + C_2 + C_3 + C_4 + C_5,$$

де C_1 – оплата праці обслуговуючого персоналу, грн/га; C_2 – вартість витрачених паливно-мастильних матеріалів, грн; C_3 – амортизаційні відрахування, грн; C_4 – відрахування на поточний ремонт та обслуговування, грн.; C_5 – інші витрати, грн.

Оплату праці визначають за формулою

$$C_1 = m_1 \cdot \Pi_1,$$

де m_1 – чисельність робітників, які обслуговують агрегат, за кожною окремою кваліфікацією, чел. Π_1 – оплата праці за норму виробітку, грн.

Вартість витрачених паливно-мастильних матеріалів можна розрахувати за формулою

$$C_2 = \Pi_k Q + 12 \% (\Pi_k Q) / 100,$$

де Π_k – ціна 1 кг палива, грн; Q – витрати пального на 1 ет. га, ткм, кг; 12 % ($\Pi_k Q$) – вартість мастильних матеріалів, грн.

Відрахування на амортизацію визначають за формулою

$$C_3 = B \cdot a_n / 100,$$

де B – балансова вартість трактора, грн; a_n – норму амортизаційних відрахувань трактора приймаємо 15%.

Витрати коштів на поточний ремонт і технічне обслуговування можна розрахувати за формулою

$$C_4 = B \cdot a_{ni} / 100,$$

де B – балансова вартість трактора, грн; a_{ni} – частку відрахувань на поточний ремонт і технічне обслуговування трактора приймаємо 9,1 %.

Річні витрати на зберігання техніки з використанням навісів приймаємо згідно з нормами.

Використавши нормативні дані, розраховуємо складові собівартості еталонного гектара, а відтак – і загальну суму. Вона може бути попередньою ціною оплати за виконані механізовані послуги кооперативу для його власників. Однак, виходячи із суті ціноутворення, в кооперативі важливо передбачити певну страхову надбавку, щоб перекрити непередбачені витрати кооперативу, і досить низьку, щоби вона залишалася привабливою для сільськогосподарських виробників.

Надбавки мають охоплювати певну частину доходу, яка розподіляється відповідно: на розвиток кооперативу, щоб забезпечити його конкурентоспроможність, та серед його членів – як дохід. Остаточна ціна за еталонний гектар містить у собі попередню і надбавку до ціни. Надбавку до ціни доцільно прийняти у розмірі 40 % від попередньої. Тоді остаточна ціна за еталонний гектар наданих механізованих послуг сільськогосподарським товаровиробникам становитиме суму попередньої ціни і надбавки.

Оскільки послуги надаватимуться на певній території, то витрати на використання техніки будуть зростати у зв'язку з непродуктивними переїздами до місця виконання робіт. Ці витрати зростатимуть пропорційно віддаленості

місця виконання роботи від місця базування техніки кооперативу. Використовуючи нормативи витрат пального, оплати праці, амортизаційні відрахування та інші, необхідно визначити витрати на один кілометр непродуктивних переїздів.

Для визначення критичної відстані, на яку може надавати механізовані послуги кооператив, скористаємося графічно-математичним методом (рис. 1).

Використавши необхідні дані, одержимо точку перетину прямої суми собівартості еталонного гектара і витрат на переїзди з прямою ціною кооперативу за надання послуг. Це буде критичний рівень відстані, на якій може надавати послуги кооператив.

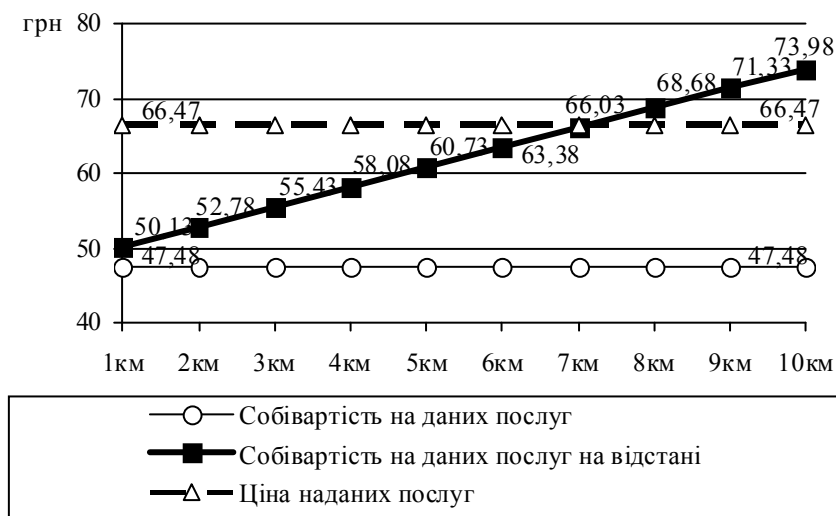

Рис. 1. Визначення критичної відстані, при якій надання механізованих послуг є безбиткове

Джерело: розраховано авторами на основі нормативних витрат [5] та поточних цін.

Отже, світовий досвід та умови, що склалися в аграрному секторі економіки України в результаті трансформації колективних сільськогосподарських підприємств, свідчать про необхідність створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для надання механізованих послуг фермерам і особистим селянським господарствам.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Основна мета сервісного кооперативу – надання механізованих послуг сільським товаровиробникам. Послуги членам кооперативу надаються за собівартістю, що є ключовою відмінністю сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Критичну відстань, на яку може надавати послуги кооператив, доцільно розраховувати на основі порівняння суми собівартості еталонного гектара і витрат на переїзди техніки з рівнем ціни на виконання кооперативом одного гектара еталонної оранки.

Література

1. Горбонос Ф.В. Кооперація : методологічні і методичні основи. / Ф.В. Горбонос – Львів : ЛДАУ, 2003. – 264 с.
2. Гордієнко К. Д. Аграрний маркетинг: нормативно-правове регулювання; зразки документів / Гордієнко К. Д. – К. : КНТ, 2007. – 276 с.
3. Господарський кодекс України // Звід кодексів і законів України. – К.: Укр. агентство інформації та друку „Рада“, 2007. – С. 97 – 166.
4. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр “Академія”, 2000 – 2001.
5. Економічний довідник аграрника / В.І. Дробот, Г.І. Зуб, М.П. Кононенко та ін. / за ред. Ю.Я. Лузана, П.Т. Саблука. – К.: ”Преса України”, 2003. – 800 с.
6. Економічний словник / за ред. П.І. Багрія, С.І. Дорогунцова. – К.: гол. ред. Укр. рад. енциклопедії Академії наук Української РСР, 1973. – 623 с.
7. Звід кодексів і законів України. – К.: Укр. агентство інформації та друку „Рада“, 2007. – 800 с.
8. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Логос, 2001. – 380 с.
9. Кооперація в агробізнесі: підручник / Ф.В. Горбонос, Л.А. Янковська та ін. – Львів : ЛУБП, 2011. – 360 с.
10. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации / А.В. Чаянов. – М. : Кооперативное издательство, 1925. – 77 с.